

NAGY IMOLA KATALIN

egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar
Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

A növénynevek: botanikatörténeti áttekintő és fordítási habitusok

Abstract: .Our research focuses on historical and linguistic aspects of botanical taxonomy. The study of plant names in texts written in different languages facilitates the professional communication of specialists speaking different languages, but it also provides a useful tool for translators working with horticultural texts. Our approach is meant to study aspects related to the spelling and usage peculiarities of plant names, as well as translation matters of species names and cultivar names. We aim to cover aspects related to the history of botanical taxonomy, taking a look at the emergence and spread of botanical works in Hungary. All these aspects are explored with the purpose of offering a short overview of the history of plant names and their status and situation in translational contexts. We also try to hint to the echoes of Hungarian botanists' contribution upon the Romanian specialized literature.

Keywords: plant names, history of botanical works in Hungarian, botanical taxonomy, translation rules, codes

1. Bevezető

A növényvilág kutatása nem egy fiatal tudományág, hiszen már az ókor tudósai is foglalkoztak vele. A történelem folyamán tehát számos olyan összefoglaló mű keletkezett, mely megkísérelte az addig megismert fajokat egy közös rendszerbe foglalni, általában alaktani, morfológiai tulajdonságok alapján. A növénynévadás az ókori görög és római tudósok munkáihoz vezethető vissza, módszereik azonban a latin nyelv használatával tovább éltek Európa kolostoraiban és egyetemlein. A növények tudományos (latin) elnevezésére a latin vagy az ókori görög nyelvből kölcsönöztek (kölcsönöznek) szavakat, amelyekkel a szóban for-

gó növényt nemzetközi használatban is egyértelműen meg lehetett jelölni.

A faj tudományos megnevezésének formája, a manapság használatban lévő ún. kettős nevezéktan (kettős vagy binominális nomenklatúra) a 18. század híres svéd botanikusa, Linné (1707–1778) hatására terjedt el. Korszakalkotó munkájában, a *Species plantarum*ban (1753) Linné már nem vette át a korabeli botanikusok és orvos gyógyszerészek által általánosan használt, több (vagy sok) szóból álló leíró frázisokat, hanem két latin szóval jelölt minden növényfajt. Az első ezek közül a nemzetség (*genus*) neve (pl. *Stevia*), a második pedig a faji jelző (pl. *rebaudiana*). E kettő együtt alkotja egy-egy faj általánosan elismert nevét, esetünkben a *Stevia rebaudiana*, a mézfű vagy sztévía (angolul *balm*) nevet. A Carl Linné által kidolgozott rendszer vagy kettős nevezéktan a mai napig is használt a botanikában. A kettős nevezéktan kialakulásakor a tudomány nyelve a latin volt, ez az oka, hogy a növények tudományos nevei is általában latin eredetűek. A másik fontos szerepe a latin nyelvű kettős nevezéktan az, hogy a növények neve jelöli a növény rokoni kapcsolatrendszerét és helyét a növényrendszeri hierarchiában.

2. Magyar botanikatörténet: szakkönyvek és szótárak

A magyar növénynévadás történetét mind Vörös Éva (*Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára*, doktori értekezés, 2007, valamint *A Magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára*, Debrecen 2008), mind Priszter Stanisló (*Növényneveink*) bemutatja dióhéjban. A könyvnyomtatás előtti időkben az oklevelek, kódexek, szójegyzékek, illetve kéziratos szótár-töredékek azok a források, amelyekből az akkori növényteni ismeretekről tudomást lehet szerezni.

Eszerint a 16. században hatalmas léptekkel haladt előre Magyarországon a növényismeret, a század vége felé – nyilván a fellendülő külföldi botanikai irodalom hatására is –

folyamatosan jelentek meg magyar nyelvű növénytani tárgyú művek (1578-ban Kolozsvárott jelent meg Mélius Juhász Péter füves könyve, a csakhamar népszerűvé váló Herbarium vagy *Herbarium a faknac fveknec nevekrxl, természetekrxl és haßnairol*, amelyet hamarosan követi a mintegy 340 magyar növénynevet tartalmazó első latin–magyar növényiszótár, a *Stirpium Nomenclator Pannonicus* (1583), amelynek szerzői Clusius és Beythe István voltak.

A 17. században a leghíresebb magyar kert Lippay György esztergomi érsek pozsonyi kertje volt. Ehhez a pozsonyi kerthez fűződik az első önálló magyar kertészeti mű, a *Posoni kert* (1664–67) megírása, amelyben Lippay György a vadon termő növényekre aránylag ritkán hivatkozik. A 18. században a magyar növénynévszókincs gyarapodását is rögzítő több fontos könyv vagy összeállítás jelenik meg. Csapó József debreceni főorvos elsősorban gyógyászati célt szolgáló füveskönyve, az 1775-ben megjelent *Új füves és virágos magyar kert* több mint 1100 népi növénynevet említ. Benkő József erdélyi református lelkész botanikai működése a *Nomenclatura Botanica. Füzéres nevezetek. Linneus rendi "zerént"* (1783) című munkájában valósult meg, amelyben elsőként szólaltatta meg Linné rendszerét magyarul. Veszelszki Antalnak „*A' növevény plánták' országából való erdei, és mezei gyűjtemény, vagyis fa- és fűszeres könyv*” című műve (1798), valamint Földi János *Természeti história. A Linné systémája szerint* című alkotása után 1807-ben látott napvilágot az első „a' Linné alkotmánya szerént”-i összefoglaló botanikai mű, Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály *Magyar fűvész könyve*. Diószegi-Fazekas műve már tényleges szaknyelvi újításokat tartalmaz a magyar nómenklatúra és terminológia tekintetében.

A 19. század elején, 1805–1813-ban jelenik meg a grammatikus és szótáríró Márton József 12 kötetes *Természethistóriai Képeskönyve*, amely a Bertuch-féle *Bilder-*

buch für Kinder képes ismeretterjesztő sorozat fordítása. Itt már számos, fordítástörténeti szempontból is érdekes nevek jelennek meg, főleg az egzotikus növénynevek tekintetében. 1841-ben jelent meg Barra István, Pest megyei főorvos első rendszeres magyar növénytana és 1843-ban az Bugát Pál *Természettudományi szóhalmaza*. 1845-ben jelent meg a botanikai nyelvújítás csúcsa, Kováts Mihály *Növénybölcsesség a'vagy, háromnyelvű fejtő növénynév műszótára*. Tóthfalusi Miklós 3 kötetes munkája (*A magyar gazda mint kertész*. [1.] *Gyümölcsbarát*. [2.] *Konyhakertész*. [3.] *Virágkedvelő*.) 1847-ben jelent meg Pesten; Gönczi Pál műve, a *Vezérkönyv a növénytan tanítása és tanulására* című kötete pedig 1852-ben. A szótárírás is nagy lendületet vet: Czuczor Gergely–Fogarasi János *A magyar nyelv szótára* 6 kötetben jelent meg 1862–74 között, míg Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond féle 3 kötetes *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig* 1890–1893 között és Szinnyei József *Magyar tájszótára* 1893–1901 között jelent meg. A magyar nyelvű növényhatározók szerzői között említendők Hazslinszky Frigyes (1864, 1872), Simonkai Lajos (1882) és Cserey Adolf (1887, 1911). A századforduló egyik legjelentősebb magyar botanikusa, Borbás Vince írta a Pallas *Nagy Lexikonának* (1893–1897) összes botanikai címszavát. Hazslinszky Frigyes: Magyarhon edényes növényeinek fűvészeteti kézikönyve is Pesten látott napvilágot 1872-ben.

Ami a 20. századot illeti, említést érdemel Wagner János, aki Hoffmann német növényatlaszának teljes átdolgozása és lefordítása során csaknem 6000 magyar növénynevet sorolt fel könyvében (1903); Graumann Sándor: *A magyar növénynevek szótára* (Langensalza), 1909-ben jelent meg, ezt követte 1911-ben Cserey Adolf Budapesten kiadott *Növényiszótára*. Dr. Jávorka Sándor, *Magyar Flóra (Flora Hungarica)* című műve Budapesten jelent meg 1924–1925-ben. Soó Rezső–Jávorka Sándor, *A magyar növényvilág kézi-*

könyve 1951-ben jelent meg. Csapody Vera több évtizeden át gyűjtötte a hazai fajok népi neveit, amelyeket egy kisebb terjedelmű szótárban jelentetett meg (Csapody Vera–Priszter Szaniszló, *Magyar növénynevek szótára*. Budapest, 1966.) (cf. Vörös 2007, Priszter 1998).

1986-ban jelent meg Priszter Szaniszló, *Növényneveink. Magyar–latin szógyűjteménye*; 1998-ban megjelent a *Növényneveink* második, bővített kiadása is, amely tartalmazta a latin–magyar szótárt is. Priszter munkája szakmai tájékoztató szerepet vállalt fel, és az általa felvetett és tisztázott kérdések között említem a növénynevek helyesírásának a kérdését, valamint a növénynevek egységes használatának a kérdését. A latin nevek esetében Priszter a szinonim és a homonim neveket sorolja a nehézséget feltevő lexémákhoz, míg a magyar neveknél csupán a szinonimákat említi. Akadályt jelenthet a latin növényneveknél az, ha két szerző más-más nevet adott ugyanannak az egyednek, vagy ha a fajokat utólag más rangsorba helyezték: az eredeti taxonnév az utóbbinak társnévévé vált és megszűnt szinonimaként működni. A magyar társnevek vagy szinonimák egyenrangúaknak tekintendők. Az ember által mesterséges úton létrehozott kultúrtaxonok nem szerepelnek Priszter gyűjteményében. Vörös Éva második rendkívül fontos és átfogó munkája, *A Magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára* olyan összefoglaló növénytani munkákat is feldolgoz, amelyek népi növényneveket is tartalmaznak: pl. Péntek–Szabó erdélyi gyűjtéseit, két etnobotanikai útmutatójukat: Szabó Attila–Péntek János, *Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató*. Bukarest, 1976.; Péntek János–Szabó Attila, *Ember és növényvilág*. Bukarest, 1985; Hoffmann, Karl–Wagner János, *Magyarország virágos növényei* (Athenaeum, Bp., 1903) című művét. A szerző szerint az adatok összegyűjtését és a növénynevek vizsgálatát számos körülmény nehezítette. Nagy zavart okozhat, hogy egy növénynek több, gyakran 10–20

neve is lehet, és ugyanakkor egy név több, akár 5–6 növényhez is kapcsolódhat. Érvényes ez mind a magyar, mind a forrásokban a magyar mellett található latin, görög, német nevekre, és általában minden nyelv növényneveire.

A magyar botanikatörténeti írások száma azonban sokkal nagyobb. Höhn Mária és Priszter Szaniszló írása egy 1999–2000-ben lezajlott kutatásról számol be, amelynek során a marosvásárhelyi Bolyai Farkas líceumban előkerült, hét kötetes herbárium került vizsgálat alá. Az 1677-es évig visszavezethető dokumentum első kötete Linné nomenklatúrája előtti neveket és növényeket is tartalmaz, míg a következő három kötet Teleki István 1786–1788-as évekből származó gyűjtését sorakoztatja (*Herbarium vivum oeconomicum*, latin és német nevekkal). A következő két kötet Teleki Domokos gyűjtése 1784–1788-ból (*Herbarium vivum collectum Transsilvania, Hungaria et Vienna*) a sorozat legértékesebb része botanikatörténeti és nyelvészeti szempontból, hiszen latin, német és magyar növényneveket is megjelenít, számos olyan népi magyar elnevezést is magába foglalva, amelyek más forrásokban nem jelentek meg.

3. Magyar tudósok hatása a román botanikai szakirodalomra

Dumitru Bejan (1991) szerint a legrégebbi nyelvemlék, amely román növénynevekről tesz említést egy 1700-ból származó ószláv-román glosszárrium (*Glosar de plante slavono-român*), amelyet M. Gaster adott közre 1891-ben a *Chrestomația română* első kötetében. Ioan Milică (2010) azonban más véleményen van, ő olyan forrásokra hivatkozik, amelyek szerint az első román növénynevek írásos említése régebbre datálódik, ezek forrása az 1640 és 1660 között megjelent *Dictionarum valachico-latinum* (Milică, 2010).

Elena Săvulescu (2010) néhány fontos nevet említ a román nyelvű botanikatörténeti kutatások kapcsán: Alexandru Borza, *Starea de azi a cunostintelor despre filogenia plantelor*, Iuliu Prodan, *Flora pentru determinarea si descrierea plantelor*

care cresc in Romania, Alexandru Beldie, Flora Romaniei, Traian Savulescu, *Flora RP Romane*, vol I-XIII. A román szakirodalom mai állása szerint a témakör két legfontosabb kutatója Dumitru Bejan (*Nume românești de plante*, 1991) és Alexandru Borza (*Dicționar etnobotanic*, 1968).

Dumitru Bejan átfogó tanulmánya a román növénynevek morfoszintaktikai elemzését végzi el, részletes botanikatörténeti kitéréssel. A könyv első fejezete olyan, különböző korokból származó, román illetve más nyelveken íródott nyelvtörténeti forrásokat, szótárakat, glosszáriumokat vagy töredékeket sorakoztat fel, amelyekben fellelhetőek növénynevek. Ezek közül kiemelnénk azokat a magyar, illetve magyar kötődésű forrásokat, mint például Benkő József *Nomina vegetabilum* (1783) című munkája, amely latin, magyar és „valach” nyelvű növényneveket tartalmaz, ezek közül 620 a román név, morfológiai és fonetikai változatokkal együtt (például a magyar gráfiával írt szecére, limbá kinyelvi, csuline). Bejan T. Săvulescu szavait idézve jelenti ki, hogy Benkő József könyve nem más, mint a román nyelvű botanikai jellegű lexikográfiai munkák úttörője (Bejan 1991: 7).

Ugyancsak a román botanikai terminológia kialakulásának egyik fontos állomásaként említi Vszelszki Antal (sic!) 1798-ban megjelent, *A növény plánták országából való erdei és mezei gyűjtemény vagy is fa- és fűszeres könyv* című munkáját, amely magyar, német, cseh, francia és román nyelvű növényneveket tartalmaz.

4. Növénynevek nyelvészeti és fordítástechnikai megközelítése

Madarász István 2006-ban megjelent cikke, *A mezőgazdasági szakszövegek fordításának sajátosságai*, a mezőgazdasági szövegek jellegzetességeit tárgyalja tipologizáló megközelítésben. A szerző szerint e szövegek fordításának öt alapvető nehézsége létezik: a nagyon szerteágazó kapcsolattrendszer és az ebből fakadó tudományos sokszínűség, a

regiszter megválasztása (tudományos, illetve féltudományos, fokozottan célközönség-függő írások), a nyílt vagy rejtett retorika, a mezőgazdasági szövegek tudományos voltát megkérdőjelező tévhit, valamint a népies elemekkel való visszaélés. Madarász megállapításai általános jellegűek, a konkrét példák száma a mezőgazdasági szövegek fordítását illetően minimálisak.

Ami a téma európai megközelítését illeti, fontos megemlíteni Johannes Stirling a XVII. század előtti növények neveit botanikatörténeti szemszögből megvilágító lexikográfiai jellegű munkáját, a *Lexicon nominum herbarium, arborum fruticumque linguae latinae*, (I–IV., Budapest, 1995) címűt. Stirling a botanikai lexikográfia történetét összefoglaló négykötetes szótára a növénynevek alakulását követi kultúrtörténeti és szemantikai szempontból. Stirling szerint a növénynevek pontos, precíz identifikálására vonatkozó törekvések Európában már a 14. században tudományos jelleget öltöttek (például Johann Bauhin 1591-ben megjelent *De plantis, a Divis sanctisque nomen habentibus* című műve, vagy Otto Brunfels 1532-ben megjelent *Flora*-ja, amely az elsőként törekszik a botanikai nomenklatúra egységesítésére Linné előtt). Más forrásmunkák között Stirling megemlíti a 19. századi Eugène Rolland *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore* (Párizs, 1896–1914) című munkáját, vagy Jacques André *Lexique des termes botanique en Latin* (Párizs, 1956), ókori és középkori növényneveket is felsorakoztató úttörő munkáját. Eugène Rolland érdeme az is, hogy sok növény esetében sikerült a különböző szerzők által használt szinonimák felfedezése.

Johannes Stirling, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár (SzT)*, a *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* vagy *A Magyar Nyelv Történeti, Etimológia Szótára* („TESZ”) mintáját és struktúráját követő botanikai lexikográfiai munkájából kiemelünk a

növénynevek általa megfogalmazott definícióját, amely szerint: 1. a növénynevek általában főnevek illetve melléknév által kísért főnevek, 2. a borfajták nem ugyanazok, mint a szőlőfajták, noha ugyanaz a terminus jelöli őket, 3. a *species* azaz a faj szintje alatt nehézkes lehet a nevek egybevetése (Stirling 1995: XXII). Megjegyzésünk az, hogy valószínűleg ennek a nehézkességnek tudható be az a hibának számító jelenség, hogy a kereskedelemben forgalmazott magok esetében például előfordul a fajtanév fajnévvel való fordítása (Nagy 2013, 2014).

Ma már a kultúrnövények nevezéktanának nemzetközi kódexe, egységes szabályai vannak. Hogy a rendszer megfeleljen a tudományos, kertészeti és kereskedelmi igényeknek, ehhez elengedhetetlenné vált a nemzetközi együttműködés. A botanikai nevezéktan nemzetközi kódexét rendszeresen frissítik és újítják, a 2012-es változatot (*The Melbourne International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants*, 2012, amelyet a 18. Nemzetközi Botanikai Kongresszus Melbourneben megrendezett ülése fogadott el 2011 júliusában) megelőzte a kódex 2005-ös bécsi, 1999-es St. Louis-i, 1987-es berlini, 1952-es stockholmi kiadása. Egy másik fontos dokumentum a *Kultúrnövények nevezéktanának nemzetközi kódexe* (The International Code of Nomenclature for Cultivated Plants. Formulated and adopted by the International Commission for the Nomenclature of Cultivated Plants of the I. U. B. S. Edited by C. D. Brickell chairman, E. G. Voss, A. F. Kelly). Mindkét dokumentum angol nyelven íródott, és utána fordították le más nyelvekre. A *cultivar* angol eredetű kifejezés, a *cultivated variety* összevonásából deriválódott és a termesztett taxonokat jelöli (a *Kultúrnövények nevezéktanának nemzetközi kódexe* második cikkelye szerint a *cultivar* kifejezést nem szabad *változat* szóként fordítani).

Egyéb angol nyelvű forrásmunkák között megemlítjük a következőket: The Royal Horticultural Society, Botany Advisory Services, January 2004, *PLANT NAMES, A Guide for Horticulturists, Nurserymen, Gardeners and Students*, Written by the Horticultural Taxonomy Group – Hortax, Edited by Crinan Alexander, Version 1, March 2007, Griffiths, Index of garden plants, 1994, Timber Press, Portland, Tutin, T. G., *Flora Europaea*, 1993, University Press, Cambridge.

A kódexek legfontosabb előírásai a binominális taxonómiára vonatkoznak (a nagy betűvel írott nemzetségnév követi a kisbetűs fajnév, ezt követi a szerzői vagy auktoriális név, általában rövidítve, a zárójeleknek itt is szemantikai jelentősége van, ugyanúgy a hibridek és a termesztett növények esetében a különböző rövidítéseknek és szimbólumoknak). A termesztett növényeknél a fajtanévek a következő elemekből állnak: először a nagybetűs nemzetségnév (*Malva*), ezt követi a kisbetűs faji jelző (*moschata*), mindkettő kurziválva, azután a fajta jelzője vagy neve (*cultivar epithet*), amelyet nagybetűvel, nem kurziválva kell írni és egyvesszőjű idézőjellel vagy cv. rövidítéssel jelölni ('Pink Perfection'). A teljes fajtanév (*full cultivar name*) tehát: *Malva moschata* 'Pink Perfection'. Egy másik, nyelvészeti és fordítási szempontból fontos előírás az, hogy a termesztett növények esetében a fajták neveit (*cultivar* neveket) nem kell lefordítani különböző nyelvekre.

Hányféle nomenklaturáról beszélhetünk ma? Elsősorban a növények tudományos nevét kell említenünk, (*nomen scientificum*), amely latin nyelvű: ez tehát a latin nyelvű, tudományos nomenklatúra. Az elnevezések pontos és stabil mivolta egy hosszan tartó standardizálódási és egységesítési folyamat eredménye. Ugyanakkor tudományos névnek számít a növények tudományos (nem népi) elnevezése különböző nyelveken. A népi nomenklatúra (*folk taxonomy*) a növények népi neveit foglalja magába (ezt angolul a *colloquial name*,

trivial name, country name, farmer's name terminusokkal is jelölik). Például a *Stevia rebaudiana* tudományos magyar neve sztévía, míg a népi elnevezése mézfű. Ioan Milică Kövecses Zoltán kognitív modelljét veszi alapul, mikor *Modele naive și modele savante în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante* (Népi és tudományos minták a valóság nyelvi reprezentációiban: a növények nevei) című cikkében arra keres választ, hogy hogyan hatott egymásra a botanikai taxonómia naiv (népi) és tudományos modellje, a tudás és a megismerés empirikus és tudományos tükrében. Olvasatában a növények elnevezései két olyan fontos (empirikus és tudományos) tudásmódot és kultúrtörténeti szempontból is jelentős területet képviselnek, amelyek mindig szorosan hatottak egymásra: eleinte a népi elnevezések gyakoroltak hatást az időben amúgy is későbbre datálható tudományos nevekre, míg ez utóbbiak mára olyan standardizáló modellértékkel bírnak, hogy ők hatnak az empirikus, népi nevekre (például románul a latin névből eredeztető *beladonă* név kiszorította a régebbi *mătrăgună/nadragulya* népi elnevezést nem tudományos jellegű kontextusokban is) (Milica 2010).

A magyar növénynevek helyesírásának kérdését a Magyar Tudományos Akadémia 1983-ban egységesítette. A sok évtized óta bizonytalan növénynévi helyesírás alapelveit az MTA Helyesírási Bizottságának kiadványaként 1985-ben megjelent összeállítás rögzítette (ezt dolgozza fel Priszter Szaniszló is a *Növényneveink. A magyar és tudományos növénynevek szótára* című munkája is). A hiánypótló kiadvány legfontosabb előírásai között említjük a nevek formai definiálására tett törekvéseket (nemzetségnév = egyszavas, egyes számú főnevek, fajnév = főnév vagy faji jelző+nemzetségnév) valamint a növénynevek kisbetűvel való írásának kötelezővé tételét. Azonban elég egy tekintetet vetni a szakirodalom jelenlegi helyzetére, és kitűnik, hogy a

fajnevek, és főleg a fajtanevek helyesírása igencsak heterogén képet mutat. Rácz János cikke, *A Szőlő és a Bor*, a szőlő és borfajták neveinek kis vagy nagy kezdőbetűjének indokoltságát veti fel, kihangsúlyozva azt, hogy a kérdés nem új keletű (lásd *a Magyar Nyelvőrben*, 1898-ban kialakult vitát):

Tény, hogy számos szőlőfajta és néhány borféleség biztosan megérdemelné a nagy kezdőbetűt... ugyanakkor a Magyar Tudományos Akadémia ma hatályos helyesírási szabályzata az ellenkezőjét sugallja. Grétsy László [...] teljesíthetetlennek ítélte azt a kívánságot, hogy valamely borfajta minden tagját nagy kezdőbetűvel írjuk [...] a mi helyesírási rendszerünk szerint a fajtanevek [...] kisbetűsek: ezerjő, kéknyelű, furmint, leányka, szamorodni, de ha a származási helyet is pontosan megjelölve neveznek meg valamely kitenyésztett (sic!) szőlőfajtát a borszakemberek, akkor szerintem ezek már nem egyszerűen fajtanevek, hanem márkanévnek számító elnevezések [...] ezeket már célszerű nagy kezdőbetűvel írni akár felsorolásban is: Tokaji szamorodni, Egri bikavér, Dörcsei rizling, Soproni kékfrankos, Móri ezerjő. Ám a borfajta neve itt is kis kezdőbetűs. (Rácz 2003: 285)

Egy, 2012–2013 között lezajlott kutatásunknak egyik tapasztalata az, hogy az angol nyelven írott szövegekben gyakori a nagybetűs írásmód, valószínű ennek hatására az általunk vizsgált dokumentumokban (például a növényi magvak csomagolásán) a magyar és a román nevek is gyakran indokolatlanul nagybetűvel vannak írva (*Erkély Paradicsom, Sárgarépa Vörös óriás, Sárga Paradicsom, Castraveti Kínai Kígyó, Uborka Kínai Kígyó, Ardei pentru Boia Chili Mix, Salată de Marulă, Varză Júniusi Óriás, Káposzta Júniusi Óriás, Ridichi de vară Húsvéti Rózsa 2, Retek Húsvéti Rózsa 2, Napi de Miriște*) (Nagy 2013, 2014, 2015).

A növények tudományos elnevezéseit különböző nyelveken (magyar, angol, francia, román stb.) latin karakterekkel és kis betűkkel kell írni, kivételt képeznek esetenként a földrajzi vagy nem köznevesült személyneveket tartalmazó növénynevek: pl. Maldiva-dió.

Ugyancsak a kutatásunk egyik következtetése volt az is, hogy a latin neveket soha nem szabad lefordítani, ugyanakkor a különböző anyanyelvi tudományos neveket igen. A latin neveket mindig dőlt betűkkel kell írni, míg az anyanyelvi tudományos neveket nem kell kurziválva írni, és helyesírásuk követi az adott nyelvek helyesírási szabályait. A növénynevek fordításánál szem előtt kell tartani azt, hogy egy növénynek egy tudományos neve van, és következetesen azt kell használni. Kerülni kell a növények népi és tudományos neveinek a keveredését¹, főleg tudományos jellegű szövegek fordításánál. A fajalatti jelzőket rövidítve kell írni (subsp., var., sī f.), de egész szóban kell kiolvasni. Ezeket a rövidítéseket nem kell kurziválni írásban: *Sarcococca hookeriana* var. *digyna*.

A fajták neveit nem kell lefordítani, de a latin ábécére való átírás ajánlott (más alfabetikus rendszereket használó nyelvek esetén). A kereskedelmi tevékenység lehetővé teszi és gyakorolja a fajtanevek fordítását, kutatásunk egyik fontos következtetése szerint sok esetben elég következtelenül. Ilyen kereskedelmi indíttatású fordítások esetén a *Kultúrnövények nevezéktanának nemzetközi kódexe* szerint a fajtaneveket nem növénynévként kell kezelni, hanem márkanevként (*trade designation*). Léteznek olyan szakmai előírások, melyek szerint a fajtanevet (*cultivar name*) meg lehet és meg kell különböztetni a kereskedelmi márkanevtől (*trade designation*): például a Royal Horticultural Society előírja, hogy a márkanevet nem kell egy vesszőjú idézőjel közé tenni,

¹ A különböző régi magyar almafajták nevei kapcsán lásd Nagy 2016.

mint a fajtanevet. Ezenkívül, a kereskedelmi márkanévet nagy betűkkel kell írni, és annak mindig követnie kell a fajta nevét. Ugyanaz a szakmai fórum a *Guide for horticulturists, nurserymen, gardeners and students* című kiadványában azt ajánlja, hogy a fajták neveit nem kell lefordítani, hanem a forrásnyelvi változatot kell használni az angol nyelvű szövegekben is, ezáltal biztosítva a fajtanév stabilitását és következetes használatát.

5. Következtetések

Tanulmányunkban tárgyaltuk a magyar botanikai irodalom gazdag tárházát érintő kérdéseket is, valamint azt, hogy bizonyos magyar nyelven íródott munkák hogyan járultak hozzá a román nyelvű botanikai terminológia kialakulásához. Kitértünk arra, hogy a botanikai fajok tudományos megnevezésének formája, a manapság használatban lévő ún. kettős nevezéktan (kettős vagy binominális nomenklatúra) Linné hatására terjedt el. Korszakalkotó munkájában, a *Species plantarum* (1753) Linné két latin szóval jelölt minden növényfajt: az első ezek közül a nemzetség (*genus*) neve, a második pedig a faji jelző (*species*). Az 1905-ös bécsi botanikai kongresszuson került először napirendre a botanikai nomenklatúra egységes rendezése. Azóta a növények tudományos nevezéktanának pontos szabályozott kódexe (*International Code of Botanical Nomenclature*) van, melyet a szükséges módosításokkal és bővítésekkel időről-időre újra kiadnak. A kódex tartalmazza a kötelező érvényű szabályokat és követendő ajánlásokat.

A növénynevek használatában (és fordításában) jelenleg érvényes szabályok a következőképpen foglalhatók össze: a növény első neve a nemzetségnév, a második a fajnév, ezek latin nevek melyeket általában dőlt betűkkel írunk; a nemzetség nevét mindig nagybetűvel írjuk, míg a fajnév általában kisbetűvel kezdődik (a fajnév utalhat valamilyen tulaj-

donságra: *alba* 'fehér', így *Populus alba* 'fehér nyár'; *nigra* 'fekete', így *Pinus nigra* 'feketefenyő'); a növények magyar/anyanyelvi nevét kisbetűvel, nem kurziváltan írjuk; a fajtákat vagy *cultivar* neveket a kettős latin név után egy vesszős idézőjelbe téve használjuk, nagybetűvel írva.

A tudományos botanikai taxonómia azon elvét, miszerint minden fajnak egy két részből álló név felel meg, melynek első tagja a nemzetségnév (nagybetűs), a második tagja a fajnév vagy faji jelző (kisbetűs), mindig szem előtt kell tartani. A latin neveket mindig dőlt betűvel kell írni, míg az anyanyelvi tudományos neveket nem kell kurziválva írni, és helyesírásuk követi az adott nyelvek helyesírási szabályait. A növények tudományos elnevezéseit különböző nyelveken latin karakterekkel és kis betűvel kell írni, kivételt képeznek esetenként a földrajzi vagy nem köznevesült személyneveket tartalmazó növénynevek. A latin neveket soha nem szabad lefordítani. A fajtanevet (*cultivar name*) nem kell lefordítani, ha mégis lefordítják, az eredeti, forrásnyelvi név említése zárójelben történjen meg. A különböző anyanyelvi tudományos neveket le kell fordítani. Tudományos írásokban a latin neveket kötelező említeni, az anyanyelvi neveket javasolt említeni. Egy növénynek egy tudományos neve van, és következetesen azt kell használni. Kerülni kell a növények népi és tudományos neveinek a keveredését, főleg tudományos jellegű szövegek fordításánál.

A növénynevek kutatása egy nagyon tág területet ölel fel, hiszen az ebben a témában folytatott vagy folytatható vizsgálódások érinthetnek botanikatörténeti, kultúrtörténeti kérdéseket, a botanikai terminológia használatának sajátosságait összehasonlító nyelvészeti szempontok mentén, illetve a fordítás törvényszerűségeit vagy lehetőségeit is. Ez is bizonyítja azt, hogy a növénynevek kérdése terminológiai kérdés (is), és a terminológia kutatása és művelése interdiszciplináris szemléletet kíván meg.

Felhasznált irodalom

- Bejan, D. 1991. *Numele de plante românești*. Kolozsvár. Editura Dacia.
- Gledhill, D. 2002. *The names of plants*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Madarász, I. 2006. A mezőgazdasági szakszövegek fordításának sajátosságai. In: Dróth, J. (ed.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális kutatási témáiról*. Gödöllő: Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar. 48–53.
- Milică, I. 2010. Modele naive și modele savante în reprezentarea lingvistică a realității: denumirile de plante. *Revista Limba română*, nr. 11-12, anul XX. 77–87.
- Nagy I. K. 2014. English for horticulture. The professional and historical background of teaching horticultural terminology. In: Burada, M& Tatu, O. (eds.). *10th Conference on British and American studies. Crossing boundaries. Approaches to the contemporary multicultural discourse*. Cambridge. Cambridge Scholars Publishing. 145–157.
- Nagy I. K. 2016. Handling Old Transylvanian Apple Variety Names in Translation. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. Volume 8. Number 3. 449–472.
- Nagy I. K. 2013. The usage and translation of plant names. In: Munteanu, S.& Bretan, B. (eds.) *Diversitate culturală și limbaje de specialitate*. Kolozsvár. Casa Cărții de Știință. 119–129.
- Nagy I. K. 2014. The semantics of Romanian phytonims. In: Boldea, I. (ed.). *Globalization and intercultural dialogue. Multidisciplinary perspectives. Section: language and discourse*. Targu-Mures. Editura Arhipelag XXI. 826–834.
- Nagy I. K. 2015. Aspecte lingvistice ale nomenclurii botanice. In: Pletl, R. & Nagy, I. K. (eds.). *Diversitate lingvistică în Europa. Nyelvi sokszínűség Európában. 2013. május 10-11*. Kolozsvár. Scientia Kiadó. 149–162.
- Negru, A. 2010. *Principiile și modalitățile de unificare și standardizare a nomenclurii botanice românești*. Akademos, nr 1. 86–90.

- Priszter, Sz. 1998. *Növényneveink*. Budapest. Mezőgazda Kiadó.
- Rácz, J. 2010. *Növénynevek enciklopédiája. Az elnevezések eredete, a növények kultúrtörténete és élettani hatása*. Budapest. Tinta Kiadó.
- Rácz J. 2003. A Szőlő és a Bor. *Magyar Nyelvőr*. 127 évfolyam, 2003. július-szeptember. 3 szám. 283–287.
- Stirling, J. 1995. *Lexicon nominum herbarium, arborum fruticumque linguae latinae*. I–IV. Budapest.
- Vörös É. 2008. A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára. In: *A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai*, Debrecen 2008/85
<http://mek.oszk.hu/06400/06424/06424.pdf>

Internetes hivatkozások

- Bartha D. 2009. *Növényrendszertan*.
http://www.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/emk/novenytan/novenytan/rt/eloadas/nrt_01.pdf. – 2012.01.03.
- Săvulescu, E. 2010. *Botanica sistematică*. București.
<http://www.horticultura.ro\fisiere\file\ID\Manuale>. – 2012.01.10.
- Vörös É. 2007. Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára. Doktori értekezés. 2007,
<http://mek.oszk.hu/01600/01693>. – 2012.01.03.
- *International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants, issued in 2012 and adopted by the Eighteenth International Botanical Congress Melbourne, Australia. – 2012.02.10.
- *The International Code of Nomenclature for Cultivated Plants, eight edition, C.D Brickell et alii (eds), 2009. – 2012.02.12.
- *Plant names. A guide for horticulturists, nurserymen, gardeners and students. Written by the Horticultural Taxonomy Group-Hortax. Edited by Crinan Alexander. 2007.
<http://www.hortax.org.uk> – 2012.02.10.